

(نقش دیوارها در توسعه شهری از گذشته تا به امروز)

منصوره جוזای^{۱*}، منا بیرجندی راد^۲، بهروز آذرلی^۳، امیرعلی صادقی^۴، محسن سهرابی^۵

۱- گروه علوم باغبانی، دانشکده تولیدات گیاهی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، گرگان، ایران

نویسنده مسئول: mansoureh.jozay@yahoo.com

چکیده

دیوارها نقش مهمی در پیکربندی فضاهای شهری دارند. دیوار علاوه بر اینکه یکی از عوامل یا مؤلفه‌های اصلی در پیکربندی ساختار فضایی است، می‌تواند معانی اجتماعی ناملموس مختلفی نیز برای آن قائل شد. تعدد دیوارها در بسیاری از موارد به‌ویژه در شهرهای تقسیم شده توسط بسیاری از محققان مورد بررسی قرار گرفته است. امروزه دیوارهای شهر به‌عنوان مهمترین ویژگی‌های ساختمانی، کارکرد دفاعی خود در مقابل دشمن را از دست داده و به ساختار و توسعه شهری تبدیل شده‌اند. برای روشن شدن تأثیر دیوارهای باستانی بر توسعه شهری مدرن، تحقیق کتابخانه‌ای انجام گرفت. نتایج این تحقیق نشان داد که دیوارهای شهر تأثیر زیادی بر الگوی منظر دارد و به‌طور خاص، تجمع، تنوع و یکنواختی منظره به‌شدت تحت تأثیر دیوارهای شهر قرار گرفت.

واژه‌های کلیدی: دیوارهای شهر، سیستم پایدار، مرزهای شهری، توسعه اجتماعی

۱- مقدمه

مفهوم «دیوار» در طیف وسیعی از رشته‌ها، مانند معماری، مهندسی، زیست‌شناسی، شیمی، بوم‌شناسی، روان‌شناسی، جامعه‌شناسی و غیره معانی متفاوتی دارد و می‌گیرد. دیوار یک عنصر جدایی و یک مرز را خواه به‌شکل محسوس یا ناملموس به‌نمایش می‌گذارد، دیوار علاوه بر اینکه یکی از اصلی‌ترین ویژگی‌های ملموس در پیکربندی یک ساختار فضایی است، می‌تواند معانی اجتماعی ناملموس مختلفی را به خود اختصاص دهد و نمایانگر تقسیم، طرد، جدایی و محصور شدن باشد.

بر این اساس، برخی از شهرها را نمی‌توان بدون اشاره به انواع دیوارهای تاریخی، قومی-ملی، مذهبی یا سیاسی کاوش کرد. تعدد دیوارها در بسیاری از موارد، به‌ویژه در شهرهای تقسیم شده شکل‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی شهرها را تشکیل می‌دهد که توسط بسیاری از محققان به‌طور گسترده مورد مطالعه قرار گرفته است [1].

دیوارهای شهر، یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های ساخت و ساز شهرها در گذشته و نقش اصلی دفاع از دشمن را داشته‌است [2]، نقش مهمی در حفظ ایمنی شهری و افزایش عمر شهری ایفا می‌کند [3]. در عصر کنونی، دیوارهای شهر مانع رشد شهری شده‌اند و خوشبختانه، ارزش تاریخی و فرهنگی آن‌ها حفظ شده و در نهایت جدی گرفته می‌شود [4]. با این حال، تضاد بین ساخت و ساز شهری و حفاظت از دیوار هنوز وجود دارد [5]. به‌عنوان مثال، در فرآیند توسعه شهری، توسعه گسترده مناطق مسکونی بلندمرتبه و زیبایی‌شناسی کلی دیوارهای شهر را تحت تأثیر قرار داده‌است [6].

در نتیجه این موضوعات، تعداد فزاینده‌ای از مطالعات بر رابطه بین دیوارهای شهر و توسعه شهری متمرکز شده‌است و مورخان رابطه بین میراث شهری و زندگی معاصر و نقش میراث شهری در زندگی اجتماعی معاصر را از دیدگاه تاریخ و فرهنگ بیلین کرده‌اند [7].

۲- مواد و روش‌ها

این تحقیق به صورت مطالعه‌ای کتابخانه‌ای و با بررسی و مرور تحلیلی متون چاپ شده‌ای که فرآیند داوری را پیش از انتشار طی نموده‌اند، صورت گرفته است. بنابراین، عمده منابع مورد بررسی شامل مقالات علمی- پژوهشی خارجی و یا کتاب‌ها و نشریات داوری شده به حداقل یکی از دو زبان فارسی و یا انگلیسی است.

۳- نتایج و بحث

۳-۱- تفاوت الگوی منظر بین داخل و خارج دیوارهای شهر

تفاوت الگوی منظر بین داخل و خارج دیوارهای شهر یک پدیده عادی در فرآیند شهرنشینی است [8]. این دیدگاه به‌طور مشابه در مطالعه دیوارهای شهرهای اروپایی یافت شد [9]. این دیوارها هستند که مرزها و ساختار فیزیکی اساسی شهر را مشخص می‌کنند. محققان دیوارهای شهر ایتالیا را از ۱۰۰۰ تا ۱۷۵۰ بازرسی کردند و دریافتند که تغییرات تاریخی دیوارهای شهر ایتالیا یک عالم کوچک از کل شهر ایتالیا و تکامل فرهنگی آن است [9]. با جمعیتی متمرکز و تراکم بالا، ساخت و ساز شهری در ناحیه داخلی دیوارهای شهر زودتر شروع شد، در حالی که ساخت ناحیه بیرونی دیرتر، با جمعیت پراکنده و تراکم کم آغاز شد [10]. نقاط شروع و نرخ‌های مختلف توسعه شهری در داخل و خارج از دیوارهای شهر منجر به تفاوت‌های زیادی در سطح توسعه می‌شود که ممکن است دلیل اصلی تفاوت زیاد در الگوی منظر باشد. علاوه بر این، برنامه‌ریزی کلی دیوارهای شهر و مقررات مربوط به حفاظت از دیوار شهر که توسط دولت ابلاغ شده‌است آگاهانه از سبک اصلی و شکل شهری منطقه در داخل دیوارهای شهر باستانی محافظت و حفظ می‌کند [11]. در مقایسه با نواحی شهری جدید، که آزادانه در خارج از دیوارهای شهر پخش می‌شوند، مناطق شهری قدیمی از عناصر منظر قدیمی و منظم تشکیل شده‌اند که اغلب ویژگی‌های طراحی منظم را حفظ می‌کنند.

۳-۲- نقش دیوارهای شهر

دیوارها نقش عناصر جداکننده دارند و به‌عنوان دو نماد قوی و قدرتمند که نمایانگر تصویر و هویت شهر هستند، می‌باشند دوم، نقش این دیوارها در سراسر فرآیند تقسیم شهر با اشاره به روند مرزبندی و بحث مفهومی فزاینده پیرامون عملکردهای مهم که به‌طور جداگانه در شهر تقسیم شده زندگی می‌کنند، شناسایی کند. از این منظر، مقاله نسبتاً چالش برانگیز خواهد بود، زیرا مرزهای جغرافیایی سختی را که به شکل دیوارها، سیم خاردار، خط سبز و غیره بتونی و قابل مشاهده هستند، با پیامدهای اجتماعی، فرهنگی و سیاسی مورد بحث قرار می‌دهد. بدین ترتیب همین موضوع از منظری چندبعدی روایت و مورد بحث قرار خواهد گرفت.

دیوار به عنوان یک عنصر تقسیم

دیوار بیانگر معنای خاصی است، دیوار را می‌توان به‌عنوان یک ابزار مفهومی (نه لزوماً فیزیکی) که برای جداسازی یا انزوا استفاده می‌شود، در نظر گرفت. از این رو، عملکرد اصلی دیوار از تمایزی که یک موضوع را از بیرونی آن جدا می‌کند تا تمایزی که اشیا را از خانه محلی می‌کند، متغیر است [12]. به گفته Sennett، دیوارها از نظر فیزیکی ساختارهایی هستند که مانع عبور و مرور می‌شوند. وی همچنین بیان می‌کند که دیوار یک ساختمان شهری است که به معنای واقعی یک شهر را محصور می‌کند. او با اشاره به دیوارهای عظیم قرون وسطایی بیان می‌کند که این دیوارها بسیار شبیه غشای سلولی، متخلخل و مقاوم عمل می‌کردند. وجود، مکان و موقعیت یک دیوار، سازماندهی فضایی مکان‌های معین را مشخص می‌کند. با توجه به تجربه افراد در رابطه با یک فضا، دیوار به معنای محصور شدن، طرد شدن، تقسیم، گسست، اختلال است. خروجی و ورودی، اینجا و آنجا، حضور و غیاب را تعریف می‌کند. بنابراین دیوار تعاریف کالبدی و اجتماعی را با تحمیل معانی جدید، چه از طریق پیوند

دادن و چه با تقسیم بخش‌های ساختاری شهر، تغییر می‌دهد. تعاریف مختلف دیوار حاکی از آن است که جداسازی و جدایی از دیوار را فراهم می‌کند. از این رو استعاره‌ای از یک مانع یا یک مرز است.

Marcuse که در بسیاری از مطالعات خود به‌طور گسترده درباره دیوارها و شهرهای تقسیم شده بحث می‌کند، می‌گوید: «شهرها همیشه تقسیم شده‌اند. تاریخچه تقسیمات در شهرها درک شگفت‌انگیزی خواهد بود.» [13].

کلاین این دیوارها را اینگونه تعبیر می‌کند: «دو مدل اول دیوارها محافظ هستند و به دیوارهای داخل آنها پناه می‌دهند. مدل سوم تهاجمی، با هدف تأثیرگذاری بر افراد خارج از آنها، می‌باشد. چهارم منحصر به فرد است و این نوع دیوار به‌عنوان یک پاسگاه عمل می‌کند و به کنترل و فیلتر کردن حرکت بین دو طرف کمک می‌کند. هدف پنجمین نوع دیوار، ترکیب با عناصر هر چهار مدل دیگر است.» [14]. بر اساس این استدلال، معنای «دیوار» باید با توجه به عملکرد، هدف و چه کسی در خدمت آن باشد در نظر گرفته شود.

مفهوم دیوار در بافت شهری بیش از یک معنا دارد. دیوارها ممکن است چند کارکردی، چند بعدی باشند و از نظر فیزیکی قلمروهای اجتماعی و فیزیکی را در بافت شهری تعریف کنند. دیواری که به‌عنوان نوعی مرز عمل می‌کند، در اصل «خود» را از «دیگری» جدا می‌کند و با محافظت از «ما- خودی‌ها» از «آن‌ها- بیگانگان» همراه است. علاوه بر این، دیوار باید به‌عنوان یک ساخت اجتماعی در نظر گرفته شود، مانند همه مرزها که توسط مردم مشخص می‌شوند.

روانشناسی موضوع مرزها در معرض طیف وسیعی از مطالعات قرار گرفته است که در طی چند دهه گذشته دستخوش تغییرات شگرفی شده‌است. به گفته نیومن، به‌طور سنتی مرزها (یا مرزها) به‌عنوان خطوط فیزیکی و بسیار قابل مشاهده جدایی بین فضاها، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی تلقی می‌شدند. مرز به‌عنوان برآیند فیزیکی و جغرافیایی فرآیندهای سیاسی و تاریخی تلقی می‌شود و تا حد زیادی ایستا و قطعی است [15]. "در حالی که مطالعه معاصر مرزها بر فرآیند مرزبندی متمرکز است که از طریق آن سرزمین‌ها و مردمان به‌ترتیب در یک شبکه سلسله مراتبی از گروه‌ها، وابستگی‌ها و هویت‌ها قرار می‌گیرند یا حذف می‌شوند" [15]. بر اساس این استدلال، تعریف مارکوزه از دیوارها بیانگر وضعیت ایستا هستند زیرا هیچ اشاره‌ای به روند شکل‌گیری دیوارها ندارند و همچنین هیچ اشاره‌ای به پویایی مفهوم ورودی و خروجی بین یک دیوار و دیوار دیگر ندارند. در قیاس با مرزها، این خود دیوار نیست، بلکه فرآیند شکل‌گیری دیوارها است که زندگی ما را به صورت روزانه از جهانی تا ملی و مهم‌تر از همه در مقیاس‌های محلی و خرد فعالیت‌های اجتماعی- فضایی تحت تأثیر قرار می‌دهد. علاوه بر نگرانی جدید مطالعه معاصر مرزها، «فرآیند مرزبندی» نیز به‌عنوان یک «نهاد» شناخته شده است [15]. نهادهای مرزی بر میزان محرومیت، میزان نفوذپذیری، قوانین حاکم بر حرکت فرامرزی-خروج از یک طرف مرز و ورود به طرف دیگر حاکم هستند. با این حال، حتی محققان، به‌عنوان مشتاقان جهانی شدن، می‌پذیرند که نظم اساسی جامعه مستلزم مقولات و بخش‌هایی است و دیوارها نظم ایجاد می‌کنند.

دیوارها از مرحله قبل از تقسیم: اگرچه شهر به‌عنوان یک موجودیت شهری عمل می‌کند، اما ممکن است "سد دیوارها" وجود داشته باشد که وظیفه حفاظت از انسجام و همبستگی جامعه را، نه از لحاظ فیزیکی، بلکه با استفاده از نمادها و عبارات انجام می‌دهد.

تقسیم یا تقسیم واقعی: درگیری‌های بین جمعی یا جنگ تمام عیار رخ می‌دهد و در آن دولت‌های دیگر درگیر می‌شوند و بنابراین تقسیم باعث ایجاد و حفظ می‌شود. در نتیجه، ممکن است به اصطلاح "دیوارهای زندان" برای تعریف و حفظ مناطق محصور تشکیل شود.

تقسیم یا تقسیم اولیه: در نتیجه عدم به رسمیت شناختن متقابل و تضاد شدید ایدئولوژیک یا قومی-قومی بین دو طرف تقسیم شده/تقسیم شده شهر، ممکن است «دیوارهای تهاجم» با هدف بیان سلطه و قدرت تشکیل شود.

نزدیکی: افزایش همکاری و درجه مشخصی از همکاری سیاسی با مفهوم "دیوارهای پناهگاه" مانند مرحله قبل همراه است. **یکپارچه سازی:** حتی اگر شکاف یا پارتیشن به‌طور فیزیکی ریشه کن شود، "دیوارهای سد" ممکن است همچنان باقی بماند.

به هر طریقی، دیوارها، مرزها یا مرزها قلمروها را مشخص می کنند. بنابراین، بدون اشاره به «سرزمین ها»، بحث در مورد جنبه دیوارها به عنوان عناصر تقسیم بندی یا به عنوان مرز، تا حدودی ناقص می ماند. بنابراین با نگاهی به تعاریف Marcuse و پیش بردن بحث در مورد دیوارها یک قدم جلوتر، «دیوارهای سنگر»، «دیوارهای زندان»، «دیوارهای تهاجمی» و «دیوارهای پناهگاه» با دسترسی نابرابر به مناطق خاص در داخل شهرها همراه هستند. علاوه بر این، دیوارهای تاریخی دوگانگی بیشتری را ارائه می دهند. از آنجایی که دیوارها نمایانگر پیامد فیزیکی و جغرافیایی روند تاریخی هستند، از یک سو تا حد زیادی ایستا و قطعی هستند و از سوی دیگر می توان آن را انعطاف پذیر و پویا دانست زیرا معانی و نقش های متفاوتی را در سرتاسر دنیا به خود اختصاص می دهد. امنیت غذایی: جواز در بسیاری از پژوهش های خود از نقش کنونی دیوارها برای احداث فضای سبز شهری چند منظوره و باغبانی شهری بر روی دیوارها بحث می کند [16, 17]. جواز و همکاران [18, 19, 20] گزارش کردند، یکی از راه های رسیدن به توسعه شهری پایدار مدرن از هر سه جنبه اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی استفاده از دیوارهای سبز شهری است.

۷- نتیجه گیری

در این تحقیق، هدف تلاش برای بررسی موضوع دیوارهای با تمرکز بر روند شکل گیری آن دیوارها بوده است. کاملاً مشهود است که شکل گیری مرزها و دیوارها با هویت ملی و روابط قدرت مرتبط است. این مطالعه نشان می دهد که هر دو "دیوار" فیزیکی شهر - دیوارهای تاریخی و منطقه حائل که به صورت مفهومی در تصویر شهر گنجانده شده اند، ایده هایی از حفاظت، خطر، تهدید، اجتناب، محدودیت ها و تضادها را ایجاد می کنند. مهم ترین نتیجه این مطالعه کتابخانه ای نشان دادن معانی مختلفی است که به یک «دیوار» متصل شده اند.

علاوه بر این، اهمیت و تفسیر همان دیوار بسته به شرایط متغیر سیاسی-اجتماعی متفاوت است. دیوارهای تاریخی برای چندین دهه، دیوارهای تاریخی یک شاخص قوی برای محافظت از کشور بوده است. در طول فرآیند تقسیم، دیوارها معانی مختلفی به خود اختصاص داده اند. اگرچه تقریباً موقعیت یکسانی را در طول دوره فرآیند مرزهای سخت حفظ می کند، اما گه گاه در مراحل مختلف فرآیند تقسیم، ناملموس، محسوس و موقت، محسوس، دائمی و غیرقابل نفوذ، دائمی و نیمه تراوا ملموس بوده است. بر این اساس، فعالیت اجتماعی-فضایی در مقیاس خرد مردم در سراسر فرآیند شکل گیری/تحول مرز تفسیر شده است. دیوارها در جایی که در تقسیم بندی مذهبی-قومی اساسی نقش دارند، لایه هایی از تقسیم ملی، تفکیک جغرافیایی و قشر بندی اقتصادی می باشند. همچنین باید توجه داشت که سیاست های محلی با یک مبارزه کلان سیاسی و با سیاست های مربوط به حقوق شهروندی، ملیت، حاکمیت و قلمرو ارتباط نزدیک دارد.

به عنوان نکته پایانی، لازم به ذکر است که مانند دیوارهای تاریخی که اکنون به معنای مثبت و یکسان برای هر دو جامعه اختصاص یافته است، بزرگترین کاتالیزورها، به عنوان مرزی پویا، برای آینده شهر به عنوان یک رویکرد از پایین به بالا، برای حل پایدار بین بخش ها، تعامل دوستانه تر در زندگی روزمره به کاهش اثرات دیوارهای بین دو جامعه کمک می کند. بدیهی است که اراده مردم است که به استفاده از دیوارهای بدون فایده در جهت بنا کردن دیوارهای سبز (ریه های جدید شهری) کمک می کند و قادر به ایجاد شرایط مساعد برای توسعه و تضمین پایداری شهری است. بنابراین، تعامل مثبت بین مردم را می توان به عنوان ابزار اولیه ایجاد مدیریت خوب مرزها و حمایت از روند آشتی و همزیستی مثبت با محیط زیست و یکدیگر با توجه به وجود دیوارها در نظر گرفت.

مراجع

- [1] According to N. Kliot and Y. Mansfield, 'Divided Cities—Case Studies of Conflict and Territorial Organization', *Progress in Planning* 52 (1999) pp. 167–226, division is artificial in the sense that it has been artificially imposed from external sources, usually by great powers at the end of a war, or as a result of the involvement in a war, whereas partition is a result of internal schism that tears societies apart.
- [2] Ioannides, Y.M., Zhang, J., 2017. Walled cities in late imperial China. *J Urban Econ.* 97, 71–88. <https://doi.org/10.1016/j.jue.2016.10.004>
- [3] Smith, E.R., 2013. City: a guidebook for the urban age. *Geography.* 98, 50–53.
- [4] Wang, S., Jiang, Y., Xu, Y et al., 2019. Sustainability of historical heritage: the conservation of the Xi'an city wall. *Sustain.* <https://doi.org/10.3390/su11030740>
- [5] Xie, K., Xu, H., Wu, J., 2019. The accessibility of Nanjing urban park based on GIS. *Open House Int.* 44, 112–117.
- [6] Yu, M., Oda, Y., Fang, D., Zhao, J., 2008. Advances in structural mechanics of Chinese ancient architectures. *Front Archit Civ Eng China.* 2, 1–25. <https://doi.org/10.1007/s11709-008-0002-1>
- [7] Antonakakis, N., Dragouni, M., Filis, G., 2015. How strong is the linkage between tourism and economic growth in Europe? *Econ Model.* 44, 142–155. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2014.10.018>
- [8] Parga, E., Alonso, P., 2018. The altamira controversy: assessing the economic impact of a world heritage site for planning and tourism management. *J Cult Herit.* 30, 180–189. <https://doi.org/10.1016/j.culher.2017.09.007>
- [9] Liu, Y., 2015. The Vicissitudes of the Italian city—walls from the high middle ages to the Baroque era. *Hist Rev* 155, 28–43.
- [10] Jim, C.Y., Chen, S.S., 2003. Comprehensive greenspace planning based on landscape ecology principles in compact Nanjing city, China. *Landsc Urban Plan.* 65, 95–116. [https://doi.org/10.1016/S0169-2046\(02\)00244-X](https://doi.org/10.1016/S0169-2046(02)00244-X)
- [11] Hu, X., Yang, J., 2018. Quantitative analysis of the urban factors limiting central district plane form expansion: 21 case studies of asian megacities' central districts. *J Asian Archit Build Eng.* 17, 345–351. <https://doi.org/10.3130/jaabe.17.345>
- [12] Sennett, R., 2004. *The City as an Open System*, Leverhulme International Symposium, The Resurgent City, London School of Economics, Themed Session: The Habitable City, available at <<http://www.lse.ac.uk/collections/resurgentCity/Papers/richardsennett.pdf>>, accessed 25 Aug. 2007.
- [13] Marcuse, P., Van Kempen, R., 2000. (eds.), *Of States and Cities: The Partitioning of Urban Space* (Oxford: Oxford Press 2000) p. 11.
- [14] Klein, M., 2005. 'Old and New Walls in Jerusalem', *Political Geography* 24 (New York: Routledge 2005). 53–76.
- [15] Newman, D., 2006. 'The Lines that Continue to Separate Us: Borders in Our 'Borderless' World', *Progress in Human Geography Lecture*, Department of Politics and Government, Ben Gurion University, Beer Sheba, Israel. 30/2, 1–19.
- [16] Jozay, M., Zarei, H., Khorasaninejad, S., Miri, T. 2022. Urban gardening on the green wall. 10th International Conference on Agricultural Science, Environment, Urban and Rural Development. Tbilisi-Georgia.
- [17] Jozay, M., Zarei, H., Khorasaninejad, S., Miri, T. 2022. Green wall: a gateway to sustainable urban development. 5th National and International Congress on Flower and Ornamental Plants. Shiraz. Accepted.
- [18] جوزای، م. ۱۳۹۸. تأثیر بسترهای کشت بر خصوصیات مورفوفیزیولوژیکی برخی گیاهان پوششی برای استفاده در یک سیستم دیوار سبز خارجی. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشکده کشاورزی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد.
- [19] Jozay, M., Rabbani, M., Kazemi, F. 2021. The impact of humic acid solutions and types of growing media on some morphophysiological and biochemical features of *Syngonium* sp. and *Pothos* sp. plants

in interior green wall conditions. Plant Arshive, 21: 2240-2252.

<https://doi.org/10.51470/PLANTARCHIVES.2021.v21.S1.370>

[20] جوزای، م و ربانی خیرخواه، س. م. ۱۳۹۹. سیستم های سبز عمودی (دیوار سبز). چاپ و نشر ایران (انتشارات ارسطو).